

Խ. ԱԲՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ АРМЯНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. Х. АБОВЯНА

Հումանիտար գիտություններ №2-3 (31-32) 2017 Гуманитарные науки

ՀՏԴ 330.16 : 159.9

ԷԹՆՈԶՈԳԵԲԳԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՎԱՐՔԱԳԾԻ ՎՐԱ ԱԶԴՈՂ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐ
Կ.Վ. ՈՍԿԱՆՅԱՆ

*Երևանի պետական համալսարան, 0025, Երևան, Ալեք Մանուկյան 1
e-mail: voskanyankarlen@gmail.ru*

Անհատի տնտեսական գործունեությունը և տնտեսական վարքագիծը բնորոշվում են տվյալ երկրի տնտեսական համակարգով: Երկրում գործող տնտեսական հարաբերությունները ձևավորում են տնտեսական գիտակցություն և տնտեսական վարքագիծ: Հասարակության յուրաքանչյուր անդամի տնտեսական վարքագիծը պայմանավորվում է ոչ միայն տնտեսական, այլև հասարակական միավորների (էթնոսի, ազգի, հանրույթի) մենթալիտետով պայմանավորված հոգեբանական գործոններով (արժեքային համակարգ, ավանդույթներ, սովորույթներ, անցյալի փորձ, դիրքորոշումներ, կարծրատիպեր և այլն): Հետևաբար տնտեսական վարքագիծը հետևանք է ոչ միայն զուտ տնտեսական, այլև էթնոհոգեբանական գործոնների, որոնց հանրագումարային ազդեցությունն էլ կանխորոշում է տվյալ հասարակության տնտեսական գործունեության ուղղվածությունը:

***Բանալի բառեր.** Սոցիալ-հոգեբանական հետազոտություն, տնտեսական գործունեություն, տնտեսական վարքագիծ, էթնոհոգեբանական առանձնահատկություններ, մենթալիտետ, մտածելակերպ, դիրքորոշում, կարծրատիպեր, էթնոս, հանրույթ, ազգ, հասարակություն, պետություն:*

Ներկայացված է խմբագրություն 12.02.2017 թ.

Սոցիոլոգիական և տնտեսագիտական ժամանակակից տեսություններում տնտեսական գործունեությամբ զբաղվող անհատը դիտվում է ոչ միայն որպես հասարակության ներսում առկա տնտեսական հարաբերությունների ազդեցությունը կրող օբյեկտ, այլ նաև որպես տնտեսական հարաբերություններ ձևավորող սուբյեկտ, ինչից ելնելով էլ՝ տնտեսական գործընթացներին առնչվող հետազոտություններում անհատի կամ հասարակական-քաղաքական որևէ միավորի (խմբի, հանրույթի, էթնոսի, ազգի, պետության) տնտեսական գործունեությունը և վարքագիծը բնորոշող հոգեբանական առանձնահատկությունները չեն համարվում միայն տնտեսական երևույթներից ածանցված և դրանք սուբյեկտիվորեն արտացոլող եզրույթներ [1]: Հոգեբանական երևույթները ժամանակակից տնտեսագիտական տեսությունները դիտարկում են ոչ միայն որպես հետևանքներ, այլև պատճառներ: Այս հենքի վրա էլ տնտեսագիտական հոգեբանության խնդիրն է պարզել, թե ինչպես են հասարակության յուրաքանչյուր անդամի անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունները (մասնավորապես՝ հույզերը, ընկալումները, դիրքորոշումները, կարծրատիպերը, մտածողությունը,

բնավորությունը, խառնվածքը, կամային որակները) ազդում ողջ հասարակության տնտեսական վարքագծի վրա [2], ինչով, ի վերջո, պայմանավորվում է որևէ երկրում այս կամ այն տնտեսական քաղաքականության իրականացումը:

Տնտեսական գործունեությունը տնտեսվարման տարբեր մակարդակներում իրականացվող գործողությունների համախումբ է, որոնց արդյունքում մարդիկ բավարարում են իրենց կարիքները: Այն պայմանավորված է նյութական ու հոգևոր բարիքների արտադրության, փոխանակման, բաշխման և սպառման գործընթացներով, տնտեսվարող սուբյեկտների փոխհարաբերություններով: Տնտեսական վարքագիծն արտացոլում է տնտեսական կյանքին անհատի մասնակցությունը գործունեության այնպիսի ձևերով, որոնք պայմանավորված են նրա հետաքրքրություններով, արժեքային համակարգով, նյութական հնարավորություններով: Հասարակության յուրաքանչյուր անդամի տնտեսական գործունեության նպատակը անձնական պահանջմունքների բավարարումը և իր հակումներին ու ձգտումներին համապատասխան եկամուտների ստացումն է [3,4]:

Անձնական շարժառիթներից ելնելով՝ յուրաքանչյուր անհատ ընտրողաբար մտնում է որոշակի հասարակական հարաբերությունների մեջ և դրանց համապատասխան էլ հայտնվում այս կամ այն սոցիալական միջավայրում՝ դառնալով որևէ հանրույթի (սոցիումի) անդամ: Վերջինս՝ որպես մարդկանց կենսագործունեության նյութական, տնտեսական, քաղաքական, հոգևոր ու մշակութային կենսապայմանների ընդհանրական- հասարակական միավոր, ազդում է անհատի զարգացման գործընթացների վրա՝ նրա մեջ ձևավորելով տվյալ հանրույթի մենթալիտետին համարժեք դիրքորոշումներ և արժեքներ: Սոցիալականացման այս գործընթացում յուրաքանչյուր անհատ, անձնական փորձ և համոզմունքներ ձեռք բերելուց բացի, ներքնայնացնում է հանրույթի փորձն ու համոզմունքները, որոնք նրա կողմից կարող են և չգիտակցվել: Հետևաբար, հասարակության յուրաքանչյուր անդամի (որպես տնտեսվարող սուբյեկտի) տնտեսական գործունեության մեխանիզմները և տնտեսական վարքագիծը չեն պայմանավորվում միայն նրա անհատական հոգեբանական առանձնահատկություններով, այլ պայմանավորվում են նաև սոցիալական միջավայրին և հասարակությունը կազմավորող հանրույթներին բնորոշ առանձնահատկություններով: Այսինքն, հասարակության յուրաքանչյուր անդամ՝ որպես որևէ հանրույթի ներկայացուցիչ, պատմականորեն ձևավորված և տվյալ պահին գործող սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների կրողն է: Գործող հասարակական-տնտեսական հարաբերությունները, արտացոլվելով հասարակության անդամի գիտակցության մեջ, ձևավորում են տնտեսական գիտակցության որոշակի տեսակ և դրան համապատասխան տնտեսական վարքագիծ: Կարծում ենք, որ վերջինս չի պայմանավորվում միայն տնտեսական գործունեությամբ, քանի որ հասարակության յուրաքանչյուր անդամի տնտեսական վարքագծի ձևավորման գործընթացի վրա ազդում են ոչ միայն տնտեսական, այլև հասարակական միավորների (հանրույթների) մենթալիտետով պայմանավորված հոգեբանական գործոններ ևս (ավանդույթներ, սովորույթներ, արժեքային համակարգ, սոցիալական դիրքորոշումներ, կարծրատիպեր և այլն): Տնտեսական վարքագիծը հետևանք է ոչ միայն զուտ տնտեսական, այլ նաև արտատնտեսական հոգեբանական գործոնների, որոնք տարբեր հանրույթներում տարբեր են, և որոնց հանրագումարային ազդեցությունն էլ կանխորոշում է տվյալ հանրույթի տնտեսական գործունեության ուղղվածությունը: Հետևաբար, որևէ հանրույթին պատկանող տնտեսվարող սուբյեկտների տնտեսական գիտակցությունը, մտածողությունը, վարքագիծը և չափանիշները, որոնցով նրանք առաջնորդվում են իրենց տնտեսական կյանքը կազմակերպելիս, տարբեր համայնքներում տարբեր են:

Անհատի տնտեսական վարքագիծը պայմանավորված է նաև նրա անհատական և հասարակական ընկալումներով: Ընկալման գործընթացի վրա կարող են ազդել մարդու գիտելիքները, խառնվածքը, զգացմունքները, կենսափորձը, դիրքորոշումները, կարծրատիպերը, համոզմունքները, աշխարհայացքը, այլ գործոններ [5,6]: Մինևույն երևույթը տարբեր մարդկանց մեջ կարող է առաջացնել տարբեր՝ ընդհուպ երևույթի բովանդակությանն անհամարժեք ընկալումներ: Ըստ հոգեբանների [7-9]՝ դիրքորոշումը անհատի ընդհանրական պահանջմունքներից ծագող և նրա կենսագործունեության պայմանների ազդեցությամբ ձևավորված այն հոգեվիճակն է, որը կարելի է բնութագրել որպես որոշակի գործունեության իրականացման պատրաստականություն. «Դիրքորոշումը մարդու ներքին հոգեֆիզիոլոգիական պատրաստականության վիճակն է, որն ազդում է նրա գործողությունների ու ընկալումների վրա» [9, էջ 155]: Դիրքորոշումների դրսևորմամբ կարող են պայմանավորվել երևույթների նկատմամբ մարդու ցուցաբերած վերաբերմունքն ու վարքագիծը: Սոցիալական դիրքորոշումները ձևավորվում են սոցիալականացման գործընթացում. «Սոցիալական դիրքորոշումը անձի զգացմունքների, պատկերացումների և որոշակի գործողություններ կատարելու միտումների քիչ թե շատ կայուն միասնությունն է, որն ուղղված է դեպի որոշակի անձ, խումբ, որևէ այլ սոցիալական երևույթ» [նույն տեղ, էջ 155]: Ի տարբերություն պահի ազդեցության տակ ձևավորվող իրադրական դիրքորոշումների՝ սոցիալական դիրքորոշումների հիմքում մարդու կենսափորձն է. ունեն գնահատող բնույթ և առավելապես գիտակցված են: Սոցիալական դիրքորոշումների ետևում ի հայտ են գալիս հասարակական կարծրատիպերը, դատողությունները, կարծիքները, ակնկալիքները: Անհատի սոցիալական դիրքորոշումները ձևավորվում են սոցիալական միջավայրի հետ նրա ակտիվ և երկարաժամկետ փոխազդեցությունների արդյունքում և անհատի վարքագծի հիմնական ուղղորդիչներն են:

Յուրաքանչյուր էթնոս, յուրաքանչյուր ազգ ձևավորում է իր հոգեկերտվածքին և արժեքային համակարգին համապատասխան տնտեսական մշակույթ և վարքագիծ, որոնցով նա տարբերվում է այլ ազգերից: Նույն կերպ էլ յուրաքանչյուր պետություն (հասարակություն) լինի այն միատարր թե բազմազգ, իր պատմական զարգացման որոշակի փուլերում ձևավորում է իրեն յուրահատուկ սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական համակարգ, դրան համապատասխան տնտեսական հարաբերություններ, մեխանիզմներ ու կանոններ, որոնցով տարբերվում է այլ պետություններից: Տարբերությունների հիմքում, բնականաբար, այդ պետությունը (հասարակությունը) ձևավորող հանրույթների առանձնահատկություններով պայմանավորված գործոններն են: Տարբերություններ կարող են նկատվել նույնիսկ միատարր ազգային պետության ներսում՝ ի դեմս տարբեր աշխարհագրական և վարչաքաղաքական շրջաններում բնակվող հանրույթների էթնոհոգեբանական առանձնահատկությունների:

Ազգային դիրքորոշումները ձևավորվում ու ամրապնդվում են էթնիկ հանրության պատմական զարգացման գործընթացում, պայմանավորված են գործունեության բնույթով, հասարակական վարքագծի դրսևորման յուրահատուկ նորմերով: Ազգային դիրքորոշումները կարող են հանդես գալ որպես որոշակի էթնիկ միավորներին պատկանող ներկայացուցիչների հոգեկան գործունեության հիմք: Ազգային հոգեկերտվածքի անբաժանելի մասը կազմելով՝ ազգային դիրքորոշումներն ուղղորդում են մարդուն գործունեության ձևերի և միջոցների ընտրության և վարքագծի դրսևորման հարցերում՝ գործունեության շարժառիթներին հաղորդելով առանձնահատուկ տրամադրվածություն: Տվյալ պահին հասարակության ներսում գործող հասարակական նորմերը, շփման և փոխհաղորդակցության կանոնները, արդիականացնելով ազգային դիրքորոշումները, ներմուծում են այդ նորմերին համապատասխան վարքագծային կարծրատիպեր, որոնք, ըստ էության, պայմանավորված են այդ նույն հասարակության

գաղափարախոսական, սոցիալ-տնտեսական, մշակութային առանձնահատկություններով: Հետևաբար ազգային դիրքորոշումները, որոնց հիմքում ընկած են ազգային կարծրատիպերը, ունենալով էթնոհոգեբանական նախադրյալներ, հասարակության (պետության) սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական գործընթացներն ուղղորդող գործոններ են: Մեր կարծիքով, պետության տնտեսության զարգացման հեռանկարները պլանավորելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել այդ պետության ներսում բնակվող էթնոսներին ներհատուկ էթնոհոգեբանական առանձնահատկությունները, որոնք, ինչ խոսք, հետևանք են պատմականորեն ձևավորված աշխարհաքաղաքական գործընթացների:

Յուրաքանչյուր հասարակություն՝ որպես էթնոսների, ազգերի, հանրույթների միավորում, ունի իրեն բնորոշ հոգեբանական առանձնահատկություններ, որոնցով պայմանավորվում է նրա մտածելակերպը և հետևաբար հասարակական-քաղաքական (մասնավորապես՝ տնտեսական) այս կամ այն երևույթի հանդեպ նրա ցուցաբերած վարքագիծը: Էթնոս համարվում է այնպիսի միջուկային խումբը, որում միավորված են որոշակի տարածքում միասնաբար և երկարաժամկետ բնակվող, ընդհանուր լեզու, մշակույթ և ինքնագիտակցություն ունեցող մարդիկ [10]: Էթնիկ միավորը ևս օժտված է իրեն հատուկ էթնոհոգեբանական առանձնահատկություններով, որոնք դրսևորվում են այդ էթնոսին պատկանող ցանկացած անհատի մտածողության մեջ և վարքագծում՝ այդ թվում տնտեսական: Հանրույթը միասնական կենսապայմաններով և միասնական մշակութային, տնտեսական, հասարակական կյանքով ապրող անհատների հավաքականություն է, որը կարող է հանդես գալ այնպիսի հասարակական սուբյեկտների տեսքով (հասարակական խմբեր, հասարակության շերտեր, հասարակական կազմակերպություններ և այլն), որոնք՝ որպես բազմակողմանի, յուրօրինակ և կայուն հասարակական կազմավորումներ, միմյանց հետ կապված են առանձնահատուկ հասարակական փոխազդեցություններով և հարաբերություններով [11]:

Այն տնտեսական համակարգերում, որտեղ հաճախակի փոփոխվող տնտեսական իրադարձությունները ստեղծում են հասարակության լայն շերտերի համար անապասելի տնտեսական իրավիճակներ, տնտեսվարող սուբյեկտը (անհատը կամ անհատների խումբը) հայտնվում է իր համար ոչ նպաստավոր իրավիճակներում: Ձգտելով հակազդել այդ իրավիճակներին և հասնել հոգեկան հավասարակշռության՝ տնտեսվարող սուբյեկտը կարող է դիմել ոչ ռացիոնալ քայլերի և նախապատվությունների, ցուցաբերել տնտեսական վարքագծի անկանխատեսելի դրսևորումներ [12]: Արդյունքում, տնտեսվարող սուբյեկտների մեջ ձևավորվում են փոփոխությունների բովանդակությանն ու նպատակին ոչ համարժեք հասարակական կարծրատիպեր և դիրքորոշումներ, որոնք կարող են հանգեցնել ողջ հասարակական-տնտեսական համակարգում գործող մեխանիզմների խաթարման: Նման խնդրի առաջ մասնավորապես կարող են կանգնել բուլղարի վերջերս շուկայական տնտեսական համակարգի անցած ետխորհրդային երկրները, որոնցում դեռ չեն կազմավորվել շուկայական տնտեսությանը բնորոշ հաստատուն տնտեսական հարաբերություններ: Հաճախակի փոփոխվող տնտեսական գործընթացները կարող են հանգեցնել այդ երկրների հասարակության համար ոչ նպաստավոր տնտեսական իրավիճակների, որոնց հարմարվելու համար հասարակության մեջ անհրաժեշտ է ձևավորել նոր դիրքորոշումներ՝ փոխելով նախկինում գործող կարծրատիպերը: Այսինքն, պատմականորեն առաջացած տնտեսական նոր իրադրություններին և դեռևս ոչ հաստատուն տնտեսական հարաբերություններին հոգեբանորեն ադապտացվելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված, այդ երկրների հասարակությանը բնորոշ նախկին հոգեբանական առանձնահատկությունների մի մասը ենթակա է փոփոխության, ինչը նշանակում է, որ անհրաժեշտություն է առաջանում նաև նոր հասարակական-

տնտեսական վարքագծի ձևավորման, որի հիմքում պետք է դրվեն էթնոհոգեբանական առանձնահատկությունները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Позняков В.П., Экономическая психология в России 21 века. Теоретические проблемы и эмпирические исследования. // Экономическая психология: Актуальные исследования и инновационные тенденции: Под общ. ред. А.Д. Карнышева. Иркутск, БГУЭП, 2009, с. 41-68.
2. Пасыпанова О.С. Экономическая психология: психологические аспекты поведения потребителей. // Монография.-Калуга: Изд-во КГУ им. К.Э. Циалковского, 2012, 296 с.
3. Курс экономической теории: Общие основы экономической теории. Микроэкономика. Макроэкономика. Основы национальной экономики: учеб. пособие для студентов вузов /рук. авт. коллектива и науч. ред . А. В. Сидорович/, М., «Дело и Сервис», 2007, 1040 с.
4. Райзберг Б. А., Лозовский Л.Ш., Стародубцев Е. Б. Современный экономический словарь.- М: ИНФРА-М, 2010, 510 с.
5. Маклаков А. Г., Общая психология, СПб.: Питер, 2005, 583 с.
6. Немов Р. С., Психология, том 1.- М: ВЛАДОС, 2004, 687 с.
7. Узнадзе Д. Н., Психология установки., Серия «Психология-классика».- Спб: Питер, 2001, 416 с.
8. Крысько В. Г., Этническая психология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений., Издательский центр «Академия», М., 2008, 320 с.
9. Նալչազյան Ա. Ա., Հոգեբանության հիմունքներ, «Հոգեբան» հրատ., Երևան, 1997, 648 էջ:
10. Новейший философский словарь., Сост. и гл. н. ред. Грицанов А. А., Мн: Книжный Дом, 2003, 1280 с.
11. Ефремов Т. Ф. Толковый словарь служебных частей речи русского языка. -М., Астрель, Lingua, АСТ., 2004, 816 с.
12. Веригин А.Н., Теория психического отражения и экономическая психология, Экономическая психология в современном мире: сборник научных статей.- М., 2012, с. 57-68.

РЕЗЮМЕ

ЭТНОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КАК ФАКТОРЫ ДЕЙСТВУЮЩИЕ НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ И ПОВЕДЕНИЕ

К. В. ВОСКАНЯН

Экономическая деятельность и экономическое поведение общества всякого государства обусловлены экономической системой того же государства, которая в свою очередь является результатом исторически сформированных социально-экономических и политических отношений. Однако, экономическое поведение общества обусловлено не только экономическими, но и психологическими факторами, так как на процесс формирования экономического поведения отдельно взятого человека влияют также этнопсихологические особенности того этноса (нации), представителем которого он является.

SUMMARY
ETNO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS AS FACTORS DETERMINING
ECONOMIC ACTIVITY AND ECONOMIC BEHAVIOR
K. V. VOSKANYAN

Economic activity and economic behavior of the society of every state are determined by the economic system of the state, which is the result of historically formed socio-economic and political relations. However, the economic behavior of society is shaped not only by economic, but also by psychological factors, since the economic behavior of a single individual is influenced by the ethno-psychological characteristics of the ethnos (nation) he or she represents.